

Karsten Ronit

Oprettelsen af Det danske Handelskammer - et skridt på korporatismens vej

Handelen har været – og er til dels stadig – et af de mest splittede erhverv, hvad interesseorganiseringen angår. For at overvinde denne splittelse med dens negative politiske implikationer for handelen, blev der for omtrent fem år siden taget initiativ til at skabe en større samling. Resultatet blev, at Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret oprettede Det danske Handelskammer. Den nye organisation repræsenterer en langt bredere kreds af heterogene handelsinteresser, som skal forenes, så man udadtil kan tale med én stemme. Derudover skal organisationen også spille en langt mere aktiv rolle over for statsmagten. Medlemmerne skal bidrage til at udvikle denne nye linje, men det kræver, at der udvikles en attraktiv service, der dels kan fastholde medlemmer, dels få nye med. Denne stigende orientering mod staten fra en bredt sammensat toporganisation kan betegnes som et skridt på korporatismens vej.

Det er sjældent, at store erhvervsorganisationer i Danmark fusionerer. Sammenslutningen af Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret pr. 1. januar 1987 kan således være undtagelsen, der bekræfter reglen. Fra denne dato ophørte de to organisationers eksistens med oprettelsen af Det danske Handelskammer. Herved blev man ikke blot vidne til dannelsen af en ny organisation. Der blev samtidig taget et skridt på den liberale korporatismes vej (Lehmbruch, 1979, 1985). I forbindelse med fusionen kan man pege på udviklingen – eller rettere styrkelsen – af flere korporative træk, men vi nøjes med at pege på to forhold.

Ved at reducere antallet af eksisterende organisationer samler Det danske Handelskammer nu en ganske betydelig del af handelens interesser bag sig. Dette tvinger Handelskammeret til at fokusere på og udtrykke de fælles erhvervspolitiske interesser og lade det specifikke træde noget i baggrunden. Handelskammeret har således også fået et reelt monopol på at repræsentere et bestemt og større udsnit af handelen i forhold til myndighederne i et fast og formaliseret samspil. Som vi skal se, har det været en kompliceret proces at få fusionen bragt i stand, således at man i hvert fald fra denne del af handelen kan tale med én stemme.

Den nye organisation har imidlertid ikke blot til hensigt at tale med én stemme. Det skal også ske på en mere kvalificeret måde end førhen. Man skal med andre ord til at spille en mere aktiv rolle, og Handelskammerets sekretariat skal gøre bedre brug af de erfaringer, der indhentes fra medlemskredsen, ligesom det skal udvikle nye politikområder, som medlemmerne ikke selv har peget på. De første skridt i denne retning er allerede taget.

De to korporative træk – samlingen af funktionelt differentierede interesser i en enkelt organisation og udbygningen af repræsentationsmonopolet samt den mar-

Karsten Ronit

Oprettelsen af Det danske Handelskammer - et skridt på korporatismens vej

Handelen har været – og er til dels stadig – et af de mest splittede erhverv, hvad interesseorganiseringen angår. For at overvinde denne splittelse med dens negative politiske implikationer for handelen, blev der for omtrent fem år siden taget initiativ til at skabe en større samling. Resultatet blev, at Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret oprettede Det danske Handelskammer. Den nye organisation repræsenterer en langt bredere kreds af heterogene handelsinteresser, som skal forenes, så man udadtil kan tale med én stemme. Derudover skal organisationen også spille en langt mere aktiv rolle over for statsmagten. Medlemmerne skal bidrage til at udvikle denne nye linje, men det kræver, at der udvikles en attraktiv service, der dels kan fastholde medlemmer, dels få nye med. Denne stigende orientering mod staten fra en bredt sammensat toporganisation kan betegnes som et skridt på korporatismens vej.

Det er sjældent, at store erhvervsorganisationer i Danmark fusionerer. Sammenslutningen af Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret pr. 1. januar 1987 kan således være undtagelsen, der bekræfter reglen. Fra denne dato ophørte de to organisationers eksistens med oprettelsen af Det danske Handelskammer. Herved blev man ikke blot vidne til dannelsen af en ny organisation. Der blev samtidig taget et skridt på den liberale korporatismes vej (Lehmbruch, 1979, 1985). I forbindelse med fusionen kan man pege på udviklingen – eller rettere styrkelsen – af flere korporative træk, men vi nøjes med at pege på to forhold.

Ved at reducere antallet af eksisterende organisationer samler Det danske Handelskammer nu en ganske betydelig del af handelens interesser bag sig. Dette tvinger Handelskammeret til at fokusere på og udtrykke de fælles erhvervspolitiske interesser og lade det specifikke træde noget i baggrunden. Handelskammeret har således også fået et reelt monopol på at repræsentere et bestemt og større udsnit af handelen i forhold til myndighederne i et fast og formaliseret samspil. Som vi skal se, har det været en kompliceret proces at få fusionen bragt i stand, således at man i hvert fald fra denne del af handelen kan tale med én stemme.

Den nye organisation har imidlertid ikke blot til hensigt at tale med én stemme. Det skal også ske på en mere kvalificeret måde end førhen. Man skal med andre ord til at spille en mere aktiv rolle, og Handelskammerets sekretariat skal gøre bedre brug af de erfaringer, der indhentes fra medlemskredsen, ligesom det skal udvikle nye politikområder, som medlemmerne ikke selv har peget på. De første skridt i denne retning er allerede taget.

De to korporative træk – samlingen af funktionelt differentierede interesser i en enkelt organisation og udbygningen af repræsentationsmonopolet samt den mar-

kante orientering mod staten og de heraf stigende krav til organisationsapparatet – skal behandles i det følgende.

For at forstå, hvilke organisationer der fusionerede, og hvilket samspil de tidligere havde med staten, foretages der indledningsvis et historisk tilbageblik. Herefter behandles de langvarige og komplicerede forhandlinger, der førte frem til fusionen. Endelig behandles mere indgående de to omtalte aspekter af korporatismen.

Historisk tilbageblik

Dannet i henholdsvis 1742 og 1901 hører Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret til de ældste erhvervsorganisationer i Danmark. Grosserer-Societetet har eksisteret under merkantilismen, under relativt liberalistisk-kapitalistiske tilstande og er nu havnet i en mere udviklet og til dels mere organiseret og moderne form for kapitalisme. Disse omstændigheder har sat deres tydelige spor i organisationsstrukturen og politikken, men trods omskiftelserne har der altid været ganske tætte kontakter til staten, som vel at mærke også altid har anerkendt de to organisationer.

På merkantilismens tid tog statsmagten initiativ til at oprette Grosserer-Societetet. Det forekommer måske paradoksalt, at staten så direkte igangsatte organisationen af private erhvervsinteresser. Det skete imidlertid i forfølgelsen af nationale interesser, idet handelen opfattedes som en katalysator for udviklingen i økonomi og samfund (se Oxenbøll, 1977; Oxenbøll og Glamann, 1983; Kryger Larsen, 1983). Da statsmagten først havde nedsættelsen af et regulært handelskompagni i tankerne (Bro Jørgensen, 1942), nærrede man betænkeligheder fra handelens side og frygtede den private autonomi antastet. Denne statslige plan om kompagniet blev dog ikke realiseret, og Societetet kom til at høre hjemme i privat regi. Handelen accepterede da også oprettelsen af Societetet, da en væsentlig bagtanke var at skabe de samme muligheder for den danske handel som for den udenlandske og konkurrerende handel.

Efter starten holdt passiviteten snart sit indtog i organisationen. Medlemmerne var primært aktive på markedet og handlede individuelt. Men først efter næsten halvtreds år fandt der en opstramning sted. En betydelig reorganisering fandt også sted i årene efter Napoleonskrigene (Schovelin, 1924). Et resultat heraf var blandt andet, at embedsmænd fik sæde i Societetets komite, og at valget af formand afhang af en statslig sanktion (se Vibæk, 1942). Samtidig blev medlemskab af Societetet obligatorisk for de københavnske grosserere. Embedsmændene forsvandt først nogle årtier senere, hvilket gav større selvstyre og banede vej for udviklingen af en moderne erhvervsorganisation, der stod på egne ben. Alligevel blev det tvungne medlemskab først ophævet så sent som 1. januar 1972, hvad der naturligvis har givet organisationen et sikkert fundament i den mellemliggende periode.

Tendensen var altså, at selvstyret efterhånden vandt frem, og at dette udtrykkeligt anerkendtes af myndighederne. En så central aktivitet for Societetet som afgivelsen af responsa fikseredes i en forordning fra 1842 (Raffenberg, 1942). Afgivelsen af responsa, der også er en vigtig aktivitet i dag, understreger, at det ad-

ministrative og politiske niveau allerede dengang udnyttede den private ekspertise og ikke altid udviklede en selvstændig analytisk kapacitet og informationsindsamling som alternativ til eller supplement til de private organisationsbaserede undersøgelser. På et andet felt hævdedes den private autonomi ligeledes, idet de såkaldte bedømmelses- og voldgiftsudvalg under Societetet anerkendtes af statsmagten. De havde til opgave på privat plan at afgøre konflikter inden for handelen uden at involvere det offentlige retssystem.

I modsætning til de fleste andre sammenslutninger overlevede Societetet næringsloven fra 1857, hvor laugenes ophævelse blev foreskrevet. I tiden herefter fandt konsolideringen sted. Man må nok sige, at tiden op til 1. verdenskrig var organisationens »heyday«. Et tegn på denne indflydelse var oprettelsen af Handelsministeriet i 1908, hvilket man havde kæmpet for og derfor betragtede som en klar sejr. Det var også en periode, hvor megen privat interesseorganisering kredede om Societetet, og hvor Tietgen fra 1885-1896 var dets formand.

Med etableringen af landsdækkende organisationer inden for de andre store erhverv forsvandt Grosserer-Societetets dominerende rolle imidlertid. Også inden for selve handelserhvervet stødte Societetet på problemer, idet andre organisationer så dagens lys, da det jo ikke repræsenterede hele handelen, sin indflydelse til trods. Organisering af handelens interesser i provinsen var for eksempel helt holdt udenfor, og dette blev i stedet overladt til Provinshandelskammeret, der etableredes i 1901. Provinshandelskammeret havde sin baggrund i en mere spredt, men allerede eksisterende lokal og regional organisering i form af handelsstandsforeninger og regionale centralforeninger. Medlemsskaren bestod i hovedsagen af handelsfolk, der var økonomisk langt svagere funderet end hovedstadens grosserere. Man konkurrerede ikke om at organisere de samme medlemmer, men man førte naturligvis i vid udstrækning politik på nøjagtig de samme områder, og der kunne derfor let opstå risiko for, at politikere og administrationen blev præsenteret for forskellige opfattelser.

Begge organisationers erhvervsideologi var kraftigt præget af liberalistiske anskuelser. Deres stærkt markerede tanker om frihandelen måtte imidlertid stå deres prøve under 1. verdenskrig, hvor importen reguleredes meget nøje i statslig regi under Den overordentlige Kommission og de tilknyttede udvalg (Cohn, 1928). Organisationerne blev indbudt til at deltage i dette komplicerede arbejde, og de så ingen anden mulighed end at deltage, hvorved de blev en integreret del af hele det system, der forhandlede og administrerede handelspolitikken. Dette pålagde dem naturligvis et medansvar, men det er karakteristisk for begge organisationer, at de ikke holdt sig tilbage fra at kritisere ordningerne og dermed på samme tid arbejde energisk for frihandelsprincippet. Integreret i systemet gik de i brechen for dets ophævelse. Under krigen hævdedes den private autonomi samtidig med integrationen, hvilket blandt andet kom til udtryk gennem indgåelsen af helt private, men statsligt sanktionerede handelsaftaler mellem andre landes regeringer og de store danske erhvervsorganisationer. Dette var også opportunt for den danske regering, idet den således kunne undgå at involvere sig direkte i storpolitikken. Man så derfor ikke med skepsis på, at der i Societetets regi oprettedes et Kontor for dansk Udenrigshandel.

I årene efter krigsafslutningen ophævedes restriktionerne, og 1920erne blev en bedre tid for frihandelen. Perioden fra i hvert fald 1930ernes til 1950ernes begyndelse bød igen på betydelige restriktioner og ny integration i diverse offentlige udvalg med politikfastlæggende og administrative opgaver. Erfaringer kunne således indhentes gennem brancheforeningernes deltagelse (se for eksempel Christiansen, 1938) eller gennem de centrale handelsorganisationers repræsentation i Valutarådet, Det erhvervsøkonomiske Råd, Vareforsyningsrådet og Priskontrolrådet. Ligesom under 1. verdenskrig tilbød man nu igen fra handelens side at oprette privat administration til varetagelse af forskellige opgaver, der udmærket kunne ligge i statslig regi, og det lykkedes da også at komme igennem med enkelte af disse forslag.

På baggrund af de indhøstede erfaringer udvikledes hurtigt en markant kritik af den offentlige administration på de regulerede områder. Embedsmændene mentes at have for meget magt, og deres indgreb i den private dispositionsfrihed i virksomhederne var udsat for hårde angreb. Inden for andre erhverv kunne også høres kritiske røster, men det var ikke muligt at samle erhvervene bag en afvisende holdning til interventionen, da navnlig landbrug og industri bifaldt de statslige initiativer til beskyttelse af dansk produktion. Dertil kom, at der også inden for specielt Grosserer-Societetet var forskellige opfattelser af statens indgreb og af, hvordan og hvor hårdt embedsmændene og politikerne skulle angribes i kriseårene.

Efter 2. verdenskrigs ophør deltog handelens repræsentanter fortsat i de omtalte organer med et heraf følgende medansvar; men kritikken tog i forhold til besættelsesårene til, og man kastede sig med stor ildhu ind i debatten om planøkonomi og restriktionernes ophævelse. Igen forsøgte handelen at samle de andre erhverv til en fælles indsats. Et resultat af disse bestræbelser var Erhvervenes Oplysningsråd, men også denne succes var beskeden, da kontante interessedivergenser stadigvæk blokerede for samling om en markant liberalistisk linje (Gandil, 1970). Det var imidlertid ikke kun i erhvervslivet som helhed, der var problemer med at skabe samling. Også inden for selve handelen var der problemer med at organisere alle relevante interesser, og et resultat heraf var blandt andet oprettelsen af Butikshandelens Fællesråd i 1954.

I hele efterkrigstiden har man såvel i Grosserer-Societetet som i Provinshandelskammeret ydet en betydelig indsats for frihandelen, og man har i denne forbindelse lagt stor vægt på udviklingen af markedsplaner i nordisk og vesteuropæisk regi (Gandil, 1967). Denne indsats var særlig stærk i 1950erne og 1960erne, men kunne naturligvis også iagttages i forbindelse med EF-spørgsmålet og planerne om det indre marked i de senere år. Man markerede sig nu som før til fordel for generelle begrænsninger i den offentlige sektors omfang og vækst, med afvisning af selektive støtteordninger til fordel for skattnedsættelser og skabelsen af relativt få rammebetingelser for erhvervets iøvrigt frie udfoldelse. Dette betød dog langt fra, at årtiers tætte og korporative samspil med statsmagten blev opgivet. Dette korporative samspil bestod blandt andet i følgende: De to organisationer har til stadighed lagt vægt på at deltage i diverse offentlige udvalg, og de er vel at mærke også altid blevet hørt, hvis handelens interesser er blevet berørt af

lovgivning. Organisationerne har også løbende været med til at administrere love og har villigt stillet erfaringer til rådighed ved udmøntningen af den offentlige politik. Statslige myndigheder har også været interesseret i dette samspil og har anerkendt de to organisationer som repræsenterende hver deres del af handelen.

Selvom samspillet er blevet prioriteret meget højt i organisationerne, kunne og måtte det imidlertid forbedres. Både Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret blev efterhånden sejlet temmelig meget agterud i forhold til store erhvervsorganisationer som for eksempel Industrirådet og Håndværksrådet, der op gennem 1970'erne har satset mere på udviklingen af erhvervspolitikken. Fra statslig side er den erhvervspolitiske indsats også øget kraftigt, hvad der ligeledes har stillet de to gamle organisationer over for nye udfordringer. Kun langsomt erkendtes et behov for forandringer, men det var denne erkendelse, der lå bag initiativerne til at skabe en samling af erhvervet gennem en fusion og en oprustning af det erhvervspolitiske arbejde.

Fusionen mellem Grosserer-Societetet og Provinshandelskammeret

Samarbejde mellem erhvervsorganisationer er ikke noget nyt, og samarbejdet mellem de to organisationer er da heller ikke af nyere dato. De havde således et formaliseret samarbejde via Den danske handelsstands Fællesrepræsentation, der oprettedes i 1884 og nedlagdes i 1972. Et formaliseret samarbejde mellem Kammeret og Societetet fandtes også på tidspunkter, hvor staten greb ind i samfundsøkonomien med forskellige kriseforanstaltninger. Også i efterkrigstiden har man samarbejdet på flere punkter, og man har bestræbt sig på at sikre en vis koordination. Endelig har man søgt at dele arbejdet mellem sig, når der klart var tale om alt for u hensigtsmæssige overlapninger; således indgik man i 1969 en aftale om overførsel af Kammerets engrosarbejde til Societetet.

I 1983 tog nogle af de ledende personer i Provinshandelskammeret og i enkelte af dets handelsstandsforeninger de første skridt til forhandlinger om en organisatorisk samling af erhvervet, og man tog kontakt til Grosserer-Societetet. Ambitionen var at samle de store handelsorganisationer i en paraplyorganisation (*Handelsnyt* nr. 2, 1986), og fra begyndelsen deltog Grosserer-Societetet, Provinshandelskammeret samt Butikshandelens Fællesråd i forhandlingerne. En anden stor hovedorganisation inden for handelen – Dansk Organisation af Detailhandelskæder, som repræsenterer de store varehuse – deltog derimod ikke, og der var heller ingen konkrete planer om at inddrage den i forhandlingerne. Også enkelte mindre organisationer deltog ikke i forhandlingerne.

Undervejs i forhandlingerne skiftede stemningen ofte. Da drøftelserne startede, udtryktes udadtil en positiv og optimistisk holdning. I vinteren 1984-85 så det dog sort ud for bestræbelserne (Gullmann, 1985a). Efter en behersket optimisme, som viste sig på det såkaldte Hesselet-møde i forsommeren 1985, hvori deltog ledende repræsentanter fra de tre organisationer samt enkelte ledende erhvervsfolk udefra, blev det alligevel klart, at en organisation omfattende alle tre parter ikke var realisabel (*Handelsnyt* nr. 4, 1985).

Fra starten havde Butikshandelens Fællesråd da også næret betæneligheder ved en sammenslutning. Organisationen så to forskellige muligheder for den

fremtidige interessevaretagelse. Enten kunne der oprettes et samlet Handelskammer, eller også kunne der ske en selvstændig styrkelse af Fællesrådet. Det sidste synspunkt vandt, og i begyndelsen af 1985 begyndte de mere praktiske overvejelser vedrørende en reform af Fællesrådet. Således etableredes i forsommeren 1986 et fast sekretariat, og en direktør ansattes. Tidligere blev organisationens administration og politik udelukkende varetaget af de folkevalgte med formanden i spidsen (*Dansk Handelstidende*, juni 1986). Indadtil skulle der nu leveres en langt bedre service til medlemmerne, og udadtil var formålet så afgjort en styrkelse af positionerne over for offentligheden, de andre erhvervsorganisationer samt i særdeleshed statsmagten (Butikshandelens Fællesråd, 1986). Den selvstændige styrkelse af butikshandelen betyder dog ikke, at alle døre er lukket, og at der ikke er kontakter til Det danske Handelskammer vedrørende fælles indstillinger ved høringer og lignende. En snarlig tilslutning til Det danske Handelskammer er dog ikke i sigte.

Efter at Butikshandelens Fællesråd havde trukket sig ud af forhandlingerne, besluttede de to andre organisationer i efteråret 1985 at arbejde videre med fusionen. Man nedsatte et snævert politisk forhandlingsudvalg og et praktisk teknisk udvalg. Denne gang blev der opnået et resultat. Det foresloges at oprette et Handelskammer, der i vid udstrækning tog udgangspunkt i Societetets hidtidige struktur. De to selvstændige organisationers ledende organer og medlemmerne fik som det næste forelagt udspillet og konfirmerede det uden protester i marts 1986. Et større arbejde med hensyn til at forklare medlemmerne konsekvenserne af fusionen sattes nu i værk. Dette var en særdeles vigtig opgave, da medlemmerne undervejs kun havde fået sparsomme orienteringer. Kun en lille kreds havde været med til at indkredse problemerne og bistå ved deres afklaring, og det er derfor bemærkelsesværdigt, at der tilsyneladende ikke var større interesse i at diskutere forhandlingsresultaterne.

Nogle fusionsproblemer og deres foreløbige afklaring

Grosserer-Societetet havde sin base i det storkøbenhavnske område, hvor tilslutningen især kom fra grossister i det mellemstore og store engrosled. Medlemmerne bestod dels af enkeltvirksomheder, dels af engros-brancheforeninger, der i mange tilfælde fik varetaget deres opgaver gennem Societetets særlige Brancheforeningssekretariat. Det administrative apparat i Societetet var langt større end i Provinshandelskammeret, og serviceydelse over for medlemmerne var langt bedre udviklet. Politisk og administrativt var der tale om ét centrum.

Provinshandelskammerets geografiske tungdepunkt havde altid været provinsen, om end handelsstandsforeningerne i hovedstaden også kunne være med. Det havde i modsætning til Societetet ingen individuelle medlemmer. Brancheforeninger, regionale centralforeninger samt handelsstandsforeningerne udgjorde medlemskredsen. Handelsstandsforeningerne var desuden samlet i regionale centralforeninger, der spillede en væsentlig rolle ved koordinationen af handelsstandsforeningernes synspunkter og dannede baggrund for valg af ledelse på landsplan. Det centrale kontor i København var ressourcefattigt og kun i ringe grad i stand til at samle oplysninger fra medlemskredsen med henblik på at ud-

forme fælles holdninger. Den manglende styrkelse af organisationen var i længden fatal. Som Provinshandelskammerets økonomiske rådgiver professor Svend Aage Hansen meget rammende fremhæver, var individualismen blokerende: »Værdien af en toporganisation med dens brobygning over interne interessermodsetninger og sin udadvendte styrke af handelen, vurderedes som mindre eftertragtelssværdig end det organisatoriske arbejde efter branchemæssige eller lokale linier« (Hansen, 1984). På den baggrund kan det ikke undre, at det netop var Provinshandelskammeret, der tog initiativ til fusionen.

De fusionerede organisationer var altså forskellige med hensyn til deres geografiske baggrund, medlemsvirksomhedernes størrelse, sekretariaternes kapacitet etc. Disse forskelle viser, at man ikke blot har organiseret forskellige dele af handelen, men at man samtidig har organiseret forskellige traditioner. At udvikle en fællesnævner kræver tid. Så er det i en vis forstand lettere at skabe enighed om problemer, der lettere lader sig kvantificere. I det følgende skal vi se på nogle af disse forhold: de individuelle og kollektive medlemsgruppers repræsentation i Det danske Handelskammers ledende organer samt medlemsgruppernes kontingentbetaling og deres muligheder for at trække på service fra sekretariatet.

For det første diskuteredes fastsættelsen af kontingenter. Størrelsen af det indbetalte kontingent er relevant organisationspolitisk set, idet det ikke alene giver ret til en bestemt mængde service, men også bestemmer tildelingen af stemmer på den årlige generalforsamling. Der er fastsat i alt fire satser. Detail-brancheforeninger er endnu ikke blevet tilsluttet, selvom vedtægterne åbner mulighed herfor. De højeste satser gælder for de individuelle medlemmer, hvorefter følger engros-brancheforeningerne, detail-brancheforeningerne og handelsstandsforeningerne. Kun de to første medlemskategorier har ret til individuel service, således at enkeltvirksomheder ved direkte henvendelse til Handelskammerets sekretariat kan gøre krav på service. I de to andre medlemskategorier kan enkeltvirksomhederne trække på service via brancheforeningerne eller handelsstandsforeningerne. Nogen lighed i adgangen til service er der derfor ikke tale om; men der råder dog ikke et misforhold mellem medlemmernes økonomiske bidrag og den service, de kan trække ud af organisationen. Hvordan medlemmerne rent faktisk vil bruge deres adgang til service er på nuværende tidspunkt uvist. Man kan dog sige så meget, at der er forskellige traditioner for at trække på service, og at medarbejderstaben i Handelskammeret, der i al overvejende grad kommer fra det gamle Societet, vel må forventes at være trænet i løsningen af opgaver for den gamle medlemskreds (*Sekretariatsoversigt*, 1987). På den anden side må det forventes, at de små virksomheder har sværest ved selv at løse deres problemer og nødvendigvis må trække på bistand udefra.

For det andet er kontingentbetalingen som sagt bestemmende for tildelingen af stemmer ved valgt til repræsentantskabet. Dette valg består egentlig af to adskilte valg - valg af repræsentanter for de individuelle medlemmer og valg af repræsentanter for de kollektive medlemmer. De kollektivt tilsluttede »konkurrerer« altså om pladserne indbyrdes, men stemmeandelene er lette at regne ud. Det forholder sig anderledes for de individuelle medlemmers vedkommende, idet disse har tradition for at slutte sig sammen i forskellige valgforbund, der reelt

konkurrerer om at sikre stemmer, og som har forskellige medlemmer eller tilhængere fra forskellige brancheområder. Disse kandidatopstillende valgforbund, dvs. Danmarks Agentforening, Landsforeningen for Erhvervsinteresser og Sammenslutningen af Brancheforeninger fandtes også i Grosserer-Societetets tid, og der er på denne måde såvel for de kollektive som for de individuelle medlemmer tale om en samling af interesserne ud fra funktionelle og til dels erhvervsideologiske kriterier.

Når stemmeandelene bestemmes ud fra økonomiske parametre, er mulighederne for at påvirke Handelskammerets politik ikke ligeligt fordelt, hvilket kommer til udtryk gennem eksistensen af de fire kontingentsats grupper. Kvantitativt kommer de fleste medlemmer fra de kollektivt tilknyttede handelsstandsforeninger, men det er den gruppe, der betaler den laveste kontingentandel. Brancheforeningerne dækker medlemsmæssigt set en meget mindre gruppe, men samlet betaler de det næststørste kontingent. Endelig er gruppen af individuelle medlemmer medlemsmæssigt afgjort den mindste, men den betaler det største kontingent. Det betyder, at de medlemmer, der tidligere var organiseret i Grosserer-Societetet, betaler mest, og i kraft af dette er deres interesser bedst repræsenteret i det nye Handelskammer. Den store gruppe af handelsstandsforeninger er relativt svagere stillet i den nye og større organisation, men det er vel at mærke inden for rammerne af en organisation, som må formodes at være mere slagkraftig end det gamle Provinshandelskammer.

Andre spørgsmål har stået til diskussion under fusionsforhandlingerne. Men det er ordningen af de interne forhold og overvindelse af den organisatoriske splittelse inden for handelserhvervet, der har stået i centrum, selvom erhvervet har ønsket at styrke sig i forhold til omverdenen, specielt administrationen, regeringen og Folketinget. Handelserhvervet er simpelthen gået igang med de umiddelbart forstående problemer og har betragtet løsningen af disse som en forudsætning for overhovedet at styrke positionerne udadtil.

Samling af interesserne og repræsentationsmonopolets status

Det har kendetegnet handelen, at den i organisatorisk henseende har været relativt fragmenteret. Mange toporganisationer har eksisteret side om side, og i modsætning til for eksempel landbruget og industrien har handelen stået uden en central organisation, der samlet dækkede hele erhvervet og repræsenterede interesserne udadtil. Ved indgangen til fusionsforhandlingerne, under disse samt ved deres afslutning udtryktes derfor igen og igen en ambition om at tale med én stemme (se for eksempel Gullmann, 1985b; Rask-Pedersen, 1984). Den hyppige understregning af dette mål kan ikke blot opfattes som en talemåde, der skulle vække anerkendelse udadtil og fremhæve forhandlingernes seriøsitet. At tale med én stemme har reelt været et strategisk mål.

Selvom det nu skulle være muligt at præsentere en fælles holdning, er interesse-differentieringen og konflikterne i Handelskammeret jo ikke elimineret. Der er forskelle med hensyn til traditioner og indflydelse. Men der er også markante forskelle med hensyn til, hvor medlemmerne opererer rent kommercielt. De har nemlig orienteret sig forskelligt mod detailhandel, engroshandel, eksport, im-

port, aktivitet i hovedstaden, aktivitet i provinsen, og en række medlemsvirksomheder driver ikke alene handel, men er også engageret i produktion og service. Alt dette betyder, at det er ret så brogede interesser, der er organiseret i Det danske Handelskammer. Men netop under disse omstændigheder skal Handelskammeret bruges som et redskab til og forum for homogenisering af interesseartikulationen. Med afstemte synspunkter står organisationen bedre rustet til at gå ind i forskellige former for samarbejde, og statens syn på Handelskammeret må også forventes at blive mere seriøst. Man kan i denne forbindelse spørge, om de to organisationers tidligere monopol på at repræsentere ganske betydelige handelsinteresser ændrer karakter.

En af de generelle pointer i teorierne om korporatismen er, at visse organisationer ved at samle funktionelt differentierede grupper af interesser så at sige internaliserer konflikter og forskellige synspunkter og gennem udarbejdelsen af internerne kompromisser formår at udvikle en fælles linje. Denne enighed er et afgørende aktiv i samspillet med andre aktører, og dette resulterer blandt andet i en statslig anerkendelse af organisationerne. De får reelt et repræsentationsmonopol til gengæld for at sikre opbakning i medlemskredsen til aftaler og lignende, der er indgået med de statslige myndigheder. Derved formidler de også den statslige politik (Schmitter, 1974, 1977, 1982). Undertiden refereres også til et organisationsmonopol inden for en bestemt sektor (Cawson, 1982, 1985; Jacek, 1986), hvis afgrænsning af gode grunde indrømmes at være et stort problem (Cawson, 1985a).

Inden for hele den erhvervspolitiske sektor kan man tale om en slags pluralisme, da forskellige erhvervsorganisationer repræsenterer hver deres område, og da ingen organisation på nogen måde kan gøre krav på at tale for alle erhverv. Det nye Handelskammer taler naturligvis ikke for alle erhverv og taler faktisk ikke engang for hele handelserhvervet, da for eksempel Butikshandelens Fællesråd og Dansk Organisation af Detailhandelskæder organiserer en række andre handelsinteresser. Før fusionen besad såvel Grosserer-Societetet som Provinshandelskammeret også et monopol. Men der var så at sige tale om mindre repræsentationsmonopoler. Situationen er altså en anden efter fusionen. De to monopoler kolliderede undertiden tidligere, da der blev afgivet forskellige høringsvar, men selvom der ikke altid var virkelige konflikter, men ofte tale om samstemmende interesser, er der blevet samlet en større del af handelserhvervets aktører og interesser i en enkelt organisation. Dette kan endvidere være et incitament for nye medlemmer til at melde sig ind. En række nye individuelle og kollektive medlemmer har da også allerede fundet vej til Det danske Handelskammer (se *Handelsnyt* nr. 1, 2, 3, 1987). Ved en eventuel senere sammenlægning med Butikshandelens Fællesråd vil en endnu større kreds blive samlet i blot én organisation.

Med fusionen kan i hvert fald konstateres, at den korporative tendens er styrket, hvad angår samlingen af interesser og monopolets status. Det betyder ikke, at Handelskammeret umiddelbart har fået en stærkere repræsentation i diverse offentlige udvalg, selvom nogle allerede mener at kunne sætte fusionen i forbindelse med en udvidet repræsentation på visse områder (Sejer-Pedersen, 1986). Omvendt er en del pladser også faldet bort i tilfælde, hvor de to organisationer tidligere var repræsenteret samtidig, men dette var ventet og tilsigtet.

Organisationens kapacitet og nye politikområder

Der satses ikke alene på at tale med én stemme. Der satses også på at gøre dette på en mere kvalificeret måde. Teorier om korporatismen peger ofte på betydningen af interesseorganisationernes ledende organer og sekretariater (se for eksempel, Schmitter 1982; Traxler, 1986), og det fremhæves, at disse spiller en selvstændig rolle ved udarbejdelsen af politik ved at identificere nye problemer og ved at bidrage til indgåelsen af interne kompromisser. I tilfældet med Det danske Handelskammer er det klart, at de to sekretariater samt deres ledende organer har spillet en væsentlig rolle ved tilvejebringelsen af fusionen. Der er også foretaget en udbygning af organisationsapparatet. Dels er der ved selve rationaliseringen af arbejdet frigjort nogle kræfter, dels er medarbejderstaben udvidet, og det serviceorienterede område synes styrket. Derved er den linje, som Grosserer-Societet slog ind på i 1970'erne fortsat.

Den vifte af servicetilbud, der nu præsenteres, står naturligvis mest til disposition for de direkte medlemmer; men de indirekte medlemmer kan også trække herpå, ligeledes kan grossister og detailhandlende, der står helt uden for Handelskammeret og dermed er potentielle medlemmer, også mod betaling benytte sig af organisationens service. Tilførelsen af dette kommercielle element er helt bevidst, og det frigør selve organisationen en smule fra afhængigheden af de faste kontingentbidrag fra medlemmerne, hvad der forsyner sekretariatet med visse frihedsgrader i forhold til disse. Man kan måske nok sige, at betoningen af denne service, som i høj grad retter sig mod individuelle behov i og uden for medlemskredsen, er med til at fremme egoismen og leder Handelskammerets indsats bort fra det fælles og erhvervspolitiske engagement. Dette er en svær balancegang, men det vil være forkert alene at betragte det serviceorienterede arbejde som noget, der leder bort fra det erhvervspolitiske i en mere snæver forstand. Sekretariatet sættes netop gennem vedligeholdelsen af kontakten med de individuelle og kollektive medlemmer i stand til at indhente erfaringer og stemninger fra handelen, hvilket muliggør identificeringen af fælles problemer og behov og dermed udarbejdelsen af en politik. Der kan i denne forbindelse peges på områder, der politisk er blevet opprioriteret.

Inden vi går over til at pege på disse områder, skal det dog understreges, at disse nye felter på ingen måde fjerner Handelskammerets traditionelle prioritering af det erhvervspolitiske stof. Der er nemlig intet ved fusionen, der bare antyder, at det hidtidige tyngdepunkt vil flytte sig bort fra den generelle erhvervs- og handelspolitik. De nye felter skal derfor ses som et mindre supplement til de gamle, og i denne sammenhæng kan de eksemplificere, hvordan spørgsmål, der er svagere udviklede i de lokale handelsstandsforeninger, i enkeltvirksomheder og i brancherne først udvikles på topplan.

Ambitionerne om udvidelse af politikområderne i Handelskammeret har blandt andet kredset om det erhvervsøkonomiske arbejde med vægt på erhvervets samlede stilling, miljøproblemerne og lokalplanlægningen i amter og kommuner.

Ønsket om at udvikle mere gennemarbejdede opfattelser af økonomiske problemer viser også, at man ikke blot lader staten og de andre erhvervsorganisation-

er formulere sig. Organisationen er navnlig interesseret i at gøre rede for handels- erhvervets samlede økonomiske stilling. Dette er også en del af den almindelige imagepleje over for offentligheden. Således er det ikke mindst nødvendigt at undersøge og forklare handelens særlige stilling som importør og eksportør i en tid, hvor betalingsbalanceproblemerne er store og genstand for megen opmærksomhed. Sekretariatet har en central rolle at spille på dette punkt, idet det kun er herfra, der virkelig kan indsamles en række relevante data på tværs af de forskellige brancher og virksomheder samt fra de enkelte afdelinger i Handelskammeret.

Miljøpolitikken har været svagt udviklet i de to fusionerede organisationer. Reaktionen på almindeligt anerkendte miljøproblemer, og de andre erhvervsorganisationers samt myndighedernes initiativer, har været særdeles træg. Fra medlemssiden har der ikke – bortset fra kemikalieområdet – rigtig været kraftige røster om en forbedring af den miljøpolitiske indsats, og det er egentlig kun på samlet plan, der er taget initiativer. Miljøproblematikken kan naturligvis blive en del af det løbende arbejde med problemerne i brancher og handelsstandsforeninger og løses sammen med disse, men der er også taget skridt til en selvstændig behandling af området, selvom der endnu ikke er oprettet en særlig miljøafdeling.

Lokalplanarbejdet har som ordet næsten siger ligget i lokalt regi. Men problemet for handelens organisationer har været, at de ofte har manglet en samlet oversigt over udviklingen og problemerne og derfor har haft svært ved at udvikle et samlet bud. Informationerne bliver nu indhentet, bearbejdet og koordineret på centralt niveau, hvilket også giver mulighed for at rette henvendelser til de centrale myndigheder for ad denne vej at påvirke udviklingen lokalt.

Udbygningen af Det danske Handelskammers kapacitet i form af et udbygget og bedre arbejdende sekretariat med selvstændige funktioner og udviklingen af nye politikområder viser, at der også her kan spores en udvikling af korporative træk. Orienteringen mod staten er øget ved fusionen. Og ledelsen prøver at ændre den gamle stil, der gav organisationen et noget protesterende og konservativt image. Det man fornemmer ved et studie af fusionsforhandlingerne og de mange skridt, der er taget til at styrke Det danske Handelskammer er ikke mindst en større vilje til at spille en aktiv rolle. Men at bryde med den hidtidige stil er vanskeligt. At man ikke mindst på ledelsesplan er sig nogle af de gamle mangler bevidst, er en første forudsætning for at komme dem til livs, men det er ikke i sig selv en garanti for den ønskede bedring i varetagelsen af handelens interesser.

Perspektiver

Med fusionen er der taget et skridt på korporatismens vej. Mange spredte handelsinteresser er organisatorisk samlet, og de repræsenteres nu i udvalg og lignende, hvortil Det danske Handelskammer har adgang og anerkendes som talsmand for betydelige dele af erhvervet. Sekretariatets rolle er blevet opprioriteret, nye politiske spørgsmål skal koordineres og en entydig linje skal udmøntes. Det er ikke vanskeligt at foretage en sådan yderst summarisk status og fremhæve det korporative på disse to udvalgte områder; men det er ulige sværere at sige, i hvilken retning udviklingen vil bære. Vi skal i det følgende pege på nogle enkelte problemer, der uden tvivl vil møde Handelskammeret fremover.

For det første skal delvis heterogene interesser nu meget gerne munde ud i en syntese. Medlemmerne, organisationsledelsen, andre erhvervsorganisationer samt ikke mindst myndighederne nærer givetvis forventninger om, at Handelskammeret udtrykker sig klart og entydigt. Men den brede medlemsbasis øger ikke blot repræsentativiteten; den betyder samtidig, at mange hensyn skal tages. Organisationen kan naturligvis vælge den linje at afstå fra at tage stilling overhovedet, når der ikke kan skabes enighed, og den kan også vælge at finde den lavest mulige fællesnævner for ikke at demonstrere en opsigtsvækkende og larmende tavshed. Ingen af disse to former for handlingslammelse vil imidlertid kunne undgå at blive observeret af embedsmænd og politikere, der ikke alene kender handelens holdninger gennem Handelskammerets officielle tilkendegivelser, men også er bekendt med opfattelser, stemninger og interesser, der ikke direkte formuleres, men gærer i erhvervet. Selvom der ikke er virkeligt slagkraftige organisationer, der kan overtage Det danske Handelskammers plads i diverse offentlige udvalg, og selvom organisationen fortsat nyder anerkendelse som repræsentant for handelen, kan de interne problemer betyde en svækkelse udadtil.

Der synes ikke at være nogen virkelig risiko for, at organisationen mister sin repræsentation, men risikoen for at miste indflydelse er altså til stede. Andre erhvervsinteresser, der i de senere år har haft en langt større politisk bevågenhed end handelen, vil sandsynligvis lettere få sine interesser tilgodeset, hvis handelen er splittet; og selv inden for handelen findes der andre interesser end dem, der repræsenteres af Handelskammeret. På denne baggrund er der muligheder for, at for eksempel en mere aktiv centraladministration kan formulere prioriteringer i erhvervspolitikken, der i højere grad tager hensyn til andre erhverv og ignorerer handelens synspunkter, hvis der ikke herfra kommer entydige indstillinger.

I det omfang, der opstår uenighed om den politiske linje, kunne man forestille sig, at medlemsvirksomhederne ville bruge brancheforeningerne som en alternativ kanal til at udtrykke de synspunkter, der ikke kan opnås tilslutning til i en bredere kreds. Traditionelt har brancheforeningerne dog ikke her spillet en fremtrædende rolle, og den aktuelle styrkelse af handelens organisering er sket via en styrkelse af toporganisationen. Meget står og falder således med Handelskammerets egne muligheder for at finde frem til meget brede kompromisser.

For det andet er der sket en kapacitetsmæssig opstramning af organisationen for at forbedre både den erhvervspolitiske indsats og den interne service over for medlemmerne. Et spørgsmål er, om denne opstramning vil sætte sig spor i Handelskammerets erhvervsideologiske linje. Traditionelt har handelen accepteret og i visse tilfælde endog tilskyndet til politisk fastlagte rammebetingelser for erhvervet, men man har ønsket en lav grad af statsintervention og har ofte forsøgt at afværge indgreb. De større ressourcer må nok forventes at skulle bruges til andet og mere end blot at acceptere rammebetingelser og yde kritik af indgrebene. Der må i højere grad end tidligere forventes formuleret en række selvstændige krav og ideer til, hvordan handelserhvervet kan udvikles, og hvordan statsmagten kan bidrage hertil.

Hvorvidt man internt blandt medlemmerne kan samles om en aktiv linje afhænger ikke blot af sekretariatets, komiteens og repræsentantskabets vilje, men

beror også på medlemmernes engagement. Udbygningen af serviceapparatet kan tjene hertil, men det er absolut ikke uproblematisk. Serviceapparatet skal nemlig tilfredsstillende medlemmernes individuelle behov og give muligheder for at virksomhederne forbedrer deres stilling på markedet; men servicen skal også være med til at holde på eksisterende medlemmer og gøre Handelskammeret attraktivt for potentielle medlemmer for således at sikre selve organisationen en større repræsentativitet. Hvis medlemmerne kun eller i overvejende grad ser medlemskabet ud fra individuelle og kommercielle hensyn og ikke bidrager til udviklingen af organisationens politik gennem deltagelse i selve organisationslivet, vil der i det lange løb være risiko for, at Det danske Handelskammers status som en egentlig erhvervspolitisk organisation udhules. Det drejer sig derfor om at kombinere serviceperspektivet med det erhvervspolitiske perspektiv. Hvordan dette problem bliver håndteret, kan kun fremtiden vise.

Litteratur

- Von Alemann, U. & R.G. Heinze (1981). »Auf dem Weg zum liberalen Ständestaat? Einführung in die Korporatismusdiskussion«, i U. von Alemann & R.G. Heinze (Hrsg.), *Verbände und Staat: Vom Pluralismus zum Korporatismus, Analysen, Positionen, Dokumente*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Berg, E. (1951). *Provinshandelskammeret 1901-1951*, Århus.
- Bjøl, E. (1983). *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Bro Jørgensen, J.O. (1942). »Grosserer-Societetets oprettelse«, pp. 27-62 i *Grosserer-Societetet 1742-1942*, udgivet af Grosserer-Societetets Komite ved Dr. Vilh. Lorenzen, København.
- Butikshandelens Fællesråd* (1986). Udgivet af Butikshandelens Fællesråd.
- Cawson, A. (1978). »Pluralism, Corporatism and the Role of the State«, *Government and Opposition*, No. 131, pp. 178-198.
- Cawson, A. (1982). *Corporatism and Welfare, Social Policy and State Intervention in Britain*, London: Heinemann.
- Cawson, A. (1985a). *Organized Interests and the State, Studies in Meso-Corporatism*, London, Beverly Hills, New Delhi: Sage.
- Cawson, A. (1985b). »Introduction, Varieties of Corporatism: The Importance of the Meso-Level of Interest Intermediation«, pp. 1-21 i A. Cawson (ed.), *Organized Interests and the State, Studies in Meso-Corporatism*, London, Beverly Hills, New Delhi: Sage.
- Dansk Handelstidende* (juni 1987).
- Damgaard, E. & K.A. Eliassen (1978). »Corporate Pluralism in Danish Law-Making«, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 1, No. 4, pp. 280-314.
- Gandil, C. (1967). »Handelens vilkår og Komiteens synspunkter efter den 2. verdenskrig«, pp. 16-47 i Grosserer-Societetets Komite, *Grosserer-Societetets Komite 1817-1967*, Grosserer-Societetet 1742-1967, København.
- Gandil, C. (1970). *Erhvervenes Oplysningsråd*, København.
- Gulmann, C. (1985a). »Situationen omkring Danmarks Handelskammer er helt uafklaret«, *Handelsnyt* nr. 1, januar.
- Gulmann, C. (1985b). »Handelens organisationer«, pp. 122-133 i Sv.Aa. Hansen (red.), *Handelen år 2000*, København.
- Handelsnyt* (1985ff.).
- Hansen, Sv.Aa. (1984). »Handelens vej mod samarbejdet«, *Handelsnyt* nr. 7, 1984, pp. 7-8.
- Jacek, H.J. (1986). »Pluralist and Corporatist Intermediation, Activities of Business Interest Associations and Corporate Profits, Some Evidence from Canada«, *Comparative Politics*, Vol. 18, No. 4, pp. 419-437.

beror også på medlemmernes engagement. Udbygningen af serviceapparatet kan tjene hertil, men det er absolut ikke uproblematisk. Serviceapparatet skal nemlig tilfredsstillende medlemmernes individuelle behov og give muligheder for at virksomhederne forbedrer deres stilling på markedet; men servicen skal også være med til at holde på eksisterende medlemmer og gøre Handelskammeret attraktivt for potentielle medlemmer for således at sikre selve organisationen en større repræsentativitet. Hvis medlemmerne kun eller i overvejende grad ser medlemskabet ud fra individuelle og kommercielle hensyn og ikke bidrager til udviklingen af organisationens politik gennem deltagelse i selve organisationslivet, vil der i det lange løb være risiko for, at Det danske Handelskammers status som en egentlig erhvervspolitisk organisation udhules. Det drejer sig derfor om at kombinere serviceperspektivet med det erhvervspolitiske perspektiv. Hvordan dette problem bliver håndteret, kan kun fremtiden vise.

Litteratur

- Von Alemann, U. & R.G. Heinze (1981). »Auf dem Weg zum liberalen Ständestaat? Einführung in die Korporatismusdiskussion«, i U. von Alemann & R.G. Heinze (Hrsg.), *Verbände und Staat: Vom Pluralismus zum Korporatismus, Analysen, Positionen, Dokumente*, Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Berg, E. (1951). *Provinshandelskammeret 1901-1951*, Århus.
- Bjøl, E. (1983). *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Bro Jørgensen, J.O. (1942). »Grosserer-Societetets oprettelse«, pp. 27-62 i *Grosserer-Societetet 1742-1942*, udgivet af Grosserer-Societetets Komite ved Dr. Vilh. Lorenzen, København.
- Butikshandelens Fællesråd* (1986). Udgivet af Butikshandelens Fællesråd.
- Cawson, A. (1978). »Pluralism, Corporatism and the Role of the State«, *Government and Opposition*, No. 131, pp. 178-198.
- Cawson, A. (1982). *Corporatism and Welfare, Social Policy and State Intervention in Britain*, London: Heinemann.
- Cawson, A. (1985a). *Organized Interests and the State, Studies in Meso-Corporatism*, London, Beverly Hills, New Delhi: Sage.
- Cawson, A. (1985b). »Introduction, Varieties of Corporatism: The Importance of the Meso-Level of Interest Intermediation«, pp. 1-21 i A. Cawson (ed.), *Organized Interests and the State, Studies in Meso-Corporatism*, London, Beverly Hills, New Delhi: Sage.
- Dansk Handelstidende* (juni 1987).
- Damgaard, E. & K.A. Eliassen (1978). »Corporate Pluralism in Danish Law-Making«, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 1, No. 4, pp. 280-314.
- Gandil, C. (1967). »Handelens vilkår og Komiteens synspunkter efter den 2. verdenskrig«, pp. 16-47 i Grosserer-Societetets Komite, *Grosserer-Societetets Komite 1817-1967*, Grosserer-Societetet 1742-1967, København.
- Gandil, C. (1970). *Erhvervenes Oplysningsråd*, København.
- Gulmann, C. (1985a). »Situationen omkring Danmarks Handelskammer er helt uafklaret«, *Handelsnyt* nr. 1, januar.
- Gulmann, C. (1985b). »Handelens organisationer«, pp. 122-133 i Sv.Aa. Hansen (red.), *Handelen år 2000*, København.
- Handelsnyt* (1985ff.).
- Hansen, Sv.Aa. (1984). »Handelens vej mod samarbejdet«, *Handelsnyt* nr. 7, 1984, pp. 7-8.
- Jacek, H.J. (1986). »Pluralist and Corporatist Intermediation, Activities of Business Interest Associations and Corporate Profits, Some Evidence from Canada«, *Comparative Politics*, Vol. 18, No. 4, pp. 419-437.

- Kryger Larsen, H. (1983). *Merkantilismen i dansk historievitenskaber 1890-1940*, København.
- Lehmbruch, G. (1985). »Sozialpartnerschaft in der vergleichenden Politikforschung«, pp. 85-107 i P. Gehrich, E. Grande & W. C. Müller (Hrsg.), *Sozialpartnerschaft in der Krise, Leistungen und Grenzen des Neokorporatismus in Österreich*, Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlau Nachf.
- Lehmbruch, G. & P. C. Schmitter (eds.) (1982). *Patterns of Corporatist Policy-Making*, London, Beverly Hills: Sage.
- Oxenbøll, E. & K. Glamann (1983). *Studier i dansk merkantilisme*, København.
- Raffenberg, M. (1942). »Grosserer-Societetets Komite og dens virksomhed«, pp. 103-129 i *Grosserer-Societetet 1742-1942*, udgivet af Grosserer-Societetets Komite ved Dr. Vilh. Lorenzen, København.
- Rask-Pedersen, Aa. (1984). *Formand, direktør Aage Rask-Pedersens beretning på Grosserer-Societetets repræsentantskabsmøde den 20. og 21. november 1984 på Hotel Munkebjerg i Vejle*.
- Schmitter, P.C. (1974). »Still the Century of Corporatism«, *Review of Politics*, 36(1), pp. 85-131.
- Schmitter, P.C. (1977). »Modes of interest Intermediation and Models of Societal Exchange in Western Europe«, *Comparative Political Studies*, No. 10, pp. 7-38.
- Schmitter, P.C. (1982). »Reflections on Where the Theory of Neo-Corporatism has gone and Where the Praxis of Neo-Corporatism may be going«, pp. 259-279 i G. Lehmbruch & P.C. Schmitter (eds.), *Patterns of Corporatist Policy-Making*, London, Beverly Hills: Sage.
- Schovelin, J. (1924). *Fra Den danske Handels Renaissance*, bd. 1-2, København.
- Sejer-Petersen, H. (1986). *Tale ved dir. H. Sejer Petersen til De jydsk Centralforeningers Årsmøde 1986*.
- Sekretariatsoversigt* (1987). I Handelskammeret (udg.), *Håndbog 1987/88*, pp. 81-87.
- Traxler, F. (1986). *Interessenverbände der Unternehmer, Konstitutionsbedingungen und Steuerungskapazitäten, analysiert am Beispiel Österreichs*, Frankfurt, New York: Campus Verlag.
- Vedtægter* (1986). Vedtægter for Det danske Handelskammer, vedtaget på den ordinære generalforsamling torsdag den 20. marts 1986 i Grosserer-Societetet.
- Vibæk, J. (1942). »Komiteens oprettelse«, pp. 63-101 i *Grosserer-Societetet 1742-1942*, udgivet af Grosserer-Societetets Komite ved Dr. Vilh. Lorenzen, København.